

Наталія ШУЛЬЖУК

СТИЛІСТИКА СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

*навчальний посібник
для здобувачів освіти наукових ліцеїв*

Рівне • 2025

*Рекомендовано до друку на засіданні вченої ради
Рівненського державного гуманітарного університету
(протокол № 2 від ... лютого 2025 року)
та на засіданні методичної комісії вчителів української мови і літератури,
зарубіжної літератури Обласного наукового ліцею в м. Рівне
Рівненської обласної ради
(протокол № 1 від 2 січня 2025 року)*

Рецензенти:

Мединська Наталія Миколаївна, доктор філологічних наук, професор кафедри української мови та літератури, проректор з наукової роботи Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені С. Дем'янчука;

Совтис Наталія Миколаївна, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Рівненського державного гуманітарного університету;

Сосюк Наталія Володимирівна, заслужений учитель України, директор Обласного наукового ліцею в м. Рівне Рівненської обласної ради; вчитель української мови та літератури.

Шульжук Н. В.

Стилістика сучасної української літературної мови : навчальний посібник для здобувачів освіти наукових ліцеїв. 2-ге вид., перероб. і доп. Рівне – Острог : Вид-во «4Фемілі», 2025. 158 с.

У посібнику представлено стилістику української мови як навчальну дисципліну і науку про функційний аспект мови. Розглянуто теоретичні питання стилістики, джерела виникнення й формування лінгвостилістики, її основні поняття і категорії. Схарактеризовано стилістичну систему сучасної української мови та подано завдання до практичних занять з курсу. Матеріал структуровано у три розділи: «Стилістика української мови як лінгвістична наука й навчальна дисципліна», «Функційні стилі української мови», «Стилістичні засоби української літературної мови». Структура кожного розділу підпорядкована меті – допомогти учням засвоїти основні стилістичні поняття, навчитися різних форм і методів самостійної роботи з мовностилістичним матеріалом, науковою і методичною літературою; сформувати вміння здійснювати лінгвостилістичний аналіз текстів різних стилів; розвинути науково-дослідницькі здібності; сформувати вміння моделювати власні зв'язні стилістично диференційовані висловлювання відповідно до комунікативного наміру.

Запропоновані у посібнику завдання сприяють формуванню вмінь і навичок класифікувати мовностилістичні явища, давати їм усебічну характеристику, визначати їх функції у конкретній комунікативній ситуації; вони орієнтовані на глибоке осмислення стилістичної системи української мови. Тексти, запропоновані для аналізу їх змістової й стилістичної структури, спрямовані на виховання в учнів поваги до рідної мови, почуття гордості за українську історію та культуру.

Після кожного розділу подано запитання і завдання для самоконтролю, які уможливають не лише з'ясування рівня засвоєння відповідного матеріалу, а і його систематизацію.

Термінологічний словничок, вміщений у посібнику, сприятиме підготовці учнів до практичних занять, а список літератури – глибокому засвоєнню основних тем курсу.

Зміст

Передмова.....	4
Стилістика української мови як лінгвістична наука й навчальна дисципліна	
Тема 1. Стилістика як наука.....	5
Тема 2. Джерела стилістики української мови.....	10
Тема 3. Стиль як основне поняття стилістики.....	14
Тема 4. Основні поняття стилістики.....	23
Затитання і завдання для самоконтролю.....	29
Функціональні стилі української мови	
Тема 5. Загальна характеристика функціональних стилів української літературної мови. Офіційно-діловий стиль.....	30
Тема 6. Науковий стиль сучасної української літературної мови.....	36
Тема 7. Публіцистичний стиль сучасної української літературної мови.....	41
Тема 8. Художній стиль сучасної української літературної мови.....	49
Тема 9. Розмовно-побутовий стиль сучасної української літературної мови.....	55
Тема 10. Епістолярний стиль сучасної української літературної мови.....	60
Тема 11. Конфесійний стиль сучасної української літературної мови.....	68
Затитання і завдання для самоконтролю.....	75
Стилістичні засоби української літературної мови	
Тема 12. Стилістичні засоби й прийоми української мови. Символи як стилістичні.....	76
Тема 13. Фоностилістика.....	87
Тема 14. Стилістика лексичних та фразеологічних одиниць.....	93
Тема 15. Стилістичні засоби морфології.....	103
Тема 16. Стилістичні функції засобів словотвору.....	108
Тема 17. Стилістичне використання синтаксичних засобів мови.....	113
Тема 18. Комунікативно-стилістичні якості мовлення.....	124
Література.....	134
Самостійна робота.....	142
Короткий термінологічний словник.....	155

Передмова

Винятково важливим для суспільства сьогодні є духовний розвиток особистості, яка вміє не тільки швидко видобувати інформацію, приймати належні рішення у будь-якій сфері діяльності, а й володіє такими особистісними якостями, як порядність, чесність, відповідальність, тактовність, вихованість, доброзичливість та ін. Ціннісні орієнтації, комунікативні якості особистості віддзеркалює культура її усного й писемного мовлення. Опанування учнем культури мови й мовлення, мовленнєвого етикету – головний чинник ефективної комунікативної діяльності. Допомогти учням оволодіти стилістичними нормами сучасної української мови, засвоїти стилістичний потенціал мовних одиниць усіх рівнів мовної системи, сформувати вміння використовувати стилістичні засоби відповідно до мети, умов спілкування покликана дисципліна «Стилістика сучасної української літературної мови».

Структура кожного з розділів, представлених у навчальному посібнику, підпорядкована меті – допомогти ліцеїстам засвоїти основні стилістичні поняття, навчитися різних форм і методів самостійної роботи з мовностилістичним матеріалом; сформувати вміння здійснювати стилістичний аналіз текстів; розвивати науково-дослідницькі здібності; формувати вміння моделювати власні стилістично диференційовані висловлювання, виробляти навички контролю й самоконтролю.

Запропоновані завдання на комунікативно-прагматичних засадах формують поняття про стилістичну систему української мови, орієнтують на глибоке осмислення змістової і стилістичної структури тексту, спрямовані на формування вмінь і навичок класифікувати мовностилістичні явища, давати їм усебічну характеристику, визначати їх функції в комунікативно-мовленнєвій діяльності; продукувати й поліпшувати власні зв'язні висловлювання, усувати допущені помилки та добирати мовні одиниці відповідно до мети й умов спілкування.

Зміст текстів спрямований на поглиблення знань учнів про український фольклор, на виховання поваги до рідної мови й формування вмінь використовувати її виражальні засоби, опановувати багатства українського мовного етикету, а також розширюють знання про видатних українців, виховують повагу до них.

Визначені ключові поняття тем допомагають сконцентрувати увагу на тлумаченні лінгвостилістичних понять у науковій літературі, а також зрозуміти природу й сутність виражальних засобів рідної мови, їх роль у мовленнєвій діяльності особистості.

Оскільки проблема культури мовлення виявляється в таких основних аспектах, як нормативність, адекватність, естетичність, поліфункційність, то учням необхідно сформувати уміння оптимально обирати мовні засоби відповідно до предмета розмови, мовленнєвої ситуації, комунікативного, соціального і психологічного статусу співрозмовника. У зв'язку з цим у посібнику передбачені завдання, спрямовані на формування в учнів комунікативно-прагматичних умінь і навичок.

Список літератури (монографії, статті, підручники, посібники), укладений з урахуванням досягнень сучасного мовознавства, сприятиме ознайомленню з науковими й навчально-методичними джерелами в галузі стилістики та глибокому розумінню тенденцій розвитку стилістичної системи сучасної української літературної мови. Він спонукатиме учнів до подальшого самостійного пошуку літератури, її ретельного вивчення й творчого застосування у науково-дослідницькій роботі з української мови.

Розділ I

Стилістика української мови як лінгвістична наука й навчальна дисципліна

Здобувачі освіти повинні **знати**:

- визначення основних стилістичних понять;
- методи стилістики;
- структуру стилістики;
- історію стилістики української мови та джерела її збагачення;
- критерії виокремлення стилів мови;
- різновиди мовлення (почуттєво (емоційно) нейтральне, урочисте, офіційне, фамільярне, інтимно-ласкаве, гумористичне, сатиричне, саркастичне).

Здобувачі освіти повинні **вміти**:

- оперувати основними поняттями і категоріями стилістики;
- працювати над своїм мовленням і стежити за мовленням інших;
- розрізняти стилістично марковані та стилістично немарковані одиниці;
- виявляти у текстах етноміфологеми, слова-символи;
- послуговуватись афоризмами представників різних історичних епох;
- розрізняти стилетвірні та нестилетвірні одиниці;
- розмежовувати поняття «функційний стиль» та «експресивний стиль»;
- коментувати мовні особливості індивідуального стилю;
- виокремлювати книжні, розмовні та нейтральні елементи у межах текстів різних функційних стилів.

Тема 1. Стилістика як наука

Контрольні питання:

1. Стилістика як наука, предмет та основні завдання стилістики.
2. Методи стилістичних досліджень.
3. Стилістична система та стилістика ресурсів.
4. Структура стилістики.

Література:

Дудик П. С. Стилістика української мови : навч. посіб. Київ : Академія, 2005. С. 7–14; 20–26; 32–35; 43–47.

Єрмоленко С. Я. Лінгвостилістика: основні поняття, напрями й методи дослідження. *Мовознавство*. 2005. № 3–4. С. 112–125.

Капелюшний А. О. Стилістика й редагування: Практичний словник-довідник журналіста. Львів : ПАІС, 2002. 576 с.

Кучерук О. Естетичний коментар як засіб формування культури мовлення. *Урок української*. 2002. № 7. С. 32–34.

Макарець Ю. С. Мовний вимір національної безпеки України. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2017. Вип. 68. С. 37–44.

Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. І. Стилістика української мови : підруч. Київ : Вища шк., 2003. С. 7–71.

Сучасна українська літературна мова. Стилістика / за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1973. С. 22–54.

Ямчук П. М. Філософія буття української мови в ціннісно-смысловому контексті ХХ–ХХІ століть. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія* : зб. наук. пр. Одеса, 2018. Вип. 32, т. 3. С. 143–148.

Стилістика – це лінгвістична наука, основним предметом вивчення якої є стиль. У системі мовознавчих дисциплін їй належить особливе місце. Про таку особливість стилістики найвиразніше висловився іспанський філософ Х. Ортега-і-Гассет, котрий ще на початку 50-х років ХХ ст. пророкував цій науці неабияку перспективу, зауважуючи, що стилістика – це не банальний додаток до граматики, а повноцінна навчальна дисципліна й галузь знань. Життя підтвердило сміливий прогноз видатного мислителя, і стилістика перетворилася на авторитетну науку з розгалуженою структурою.

Стилістика – це інтегральна мовознавча наука, *предметом* якої є система мовних засобів, спрямованих на ефективну реалізацію комунікативно-прагматичних функцій мови. *Матеріалом* стилістики (джерелом стилістичного аналізу) є текст, а *метою* – виявлення системності авторського вибору використовуваних мовних засобів усіх рівнів. Зауважимо, що текст є об'єктом вивчення й інших дисциплін, зокрема лінгвістики тексту, однак стилістика досліджує насамперед ті мовні засоби, які забезпечують ефективність мовленнєвої діяльності, беручи до уваги особливості функціонування одиниць усіх рівнів у текстах різних стилів. Інакше кажучи, стилістика вивчає не окремі сегменти мовної структури, а всю мовну систему в динаміці та взаємодії всіх її елементів, вона цікавиться комунікативно-прагматичними функціями, що притаманні мовленнєвим творам-текстам як засобам досягнення різних практичних цілей.

Отже, якщо інші розділи мовознавства вивчають мовні явища переважно в межах одного рівня мовної системи (фонологічного – фонологія, лексичного – лексикологія, морфологічного – морфологія), то стилістика розглядає одиниці всіх мовних рівнів, причому вивчає їх з функційного погляду.

Традиційна стилістика вивчала стиль як одну з форм системної мовної варіативності. Її метою було встановлення стилістичного потенціалу мовних одиниць, що відповідали певним функційним стилям. У 60–70 роках ХХ ст. структурно-статичний опис стилістичних ефектів поступається місцем комунікативно-динамічному аналізу тексту в його реальному функціонуванні. Текст розглядають як динамічну систему, здатну адаптуватися до мінливих умов комунікації та відбивати їх у своїй мовній структурі. При цьому стиль трактують як комунікативну, функційно-прагматичну якість тексту. Основною проблемою стилістики стає з'ясування функційно-стильового призначення мовних засобів у тексті у зв'язку із комунікативними намірами його автора. *Завдання* стилістики – вивчити контекстну доцільність мовного вираження одного й того ж змісту. Оволодіння стилістикою української мови передбачає вивчення її функційних можливостей та спілкувального потенціалу.

Практичною метою стилістики є навчити мовця мовної майстерності, сформувані вміння доцільно використовувати стилістичні засоби для досягнення потрібного комунікативного ефекту.

Стилістика разом з іншими науками, насамперед риторикою, покликана вдосконалювати комунікативні здібності мовця в усіх мовленнєвих ситуаціях.

Отже, стилістика – розділ мовознавчої науки, лінгвістичне вчення про функціонування й використання мови. Вона посідає особливе місце серед інших філологічних дисциплін й відзначається:

- інтегративністю (досліджує стилістичний потенціал елементів усіх мовних рівнів);
- функційністю (спрямована на з'ясування комунікативно-прагматичного потенціалу мовних одиниць у текстах різних стилів);
- прагматичністю (визначає принципи і прийоми ефективного мовленнєвого спілкування).

Методи стилістики – це способи осмислення мови, її структурних елементів. Сукупність взаємопов'язаних методів вивчення й засвоєння стилістичних функцій структурних одиниць мови становить *методику стилістики*.

Методи стилістики прийнято поділяти на *загальнонаукові* (методи індукції й дедукції, аналізу й синтезу, спостереження, експерименту, зіставний, структурний, статистичний) та *спеціальні* (порівняльно-історичний, структурно-стилістичний, семантико-стилістичний, статистично-стилістичний, порівняльно-стилістичний, трансформаційного аналізу, стилістичного експерименту).

Як один із розділів мовознавства стилістика використовує загальнолінгвістичні методи: квалітативний (якісний), квантитативний (кількісний), компаративний (порівняльний). У лінгвостилістиці відбулася певна спеціалізація загальнолінгвістичних методів, виробилися власне стилістичні методи, прийоми, процедури дослідження. Більшість із них активно використовують під час виконання стилістичного аналізу тексту.

Суть *методу зіставлення* полягає в тому, що шляхом зіставлення різних текстів дослідник виявляє серед наявних у мові засобів такі, що дають найліпший стилістичний ефект. Метод допомагає виявити найбільш виразні стилістичні одиниці.

Метод стилістичного експерименту – творчий метод цілеспрямованої заміни одних мовних елементів іншими, функційно схожими, з їх подальшою оцінкою щодо ефективності у досягненні певної комунікативної настанови.

Стилістико-статистичний метод дає можливість описати стиль шляхом а) встановлення набору типових мовних засобів (інвентаря функційних стилів); б) зіставлення статистичних характеристик певного тексту із середньостатистичними показниками цього функційного стилю. Цей метод дозволяє простежити зміну й становлення стилістичних норм певної мови, закономірності розвитку функційних стилів, внесок майстрів слова у мовотворчість.

З-поміж складників *стилістичної системи* національної мови виокремлюють: різновиди (типи) літературної мови, що використовуються в різних сферах суспільної мовної комунікації; стилістичні засоби всіх мовних рівнів, які завдяки паралельному чи синонімічному вживанню здатні передавати інтелектуальні й експресивні відтінки висловленого змісту, позначені стилістичною маркованістю в семантичній структурі мови.

Мовні одиниці функційно різнотипні: *стилістично марковані* (ті, які стали типовими не для всіх стилів мови, а переважно для окремого) і *стилістично немарковані* (використовуються в усіх стилях і формах мови).

Стилістика як наука має такі підрозділи: загальна теорія і практика функціонування мови; вчення про функційно-стильові різновиди (стилі), жанри і форми мови; вчення про функції всіх одиниць мови.

Терміни «*стилістика мови*» і «*стилістика мовлення*» розмежовують, як і терміни «мова» і «мовлення»: мова є провідним і регульовальним началом, оскільки мовлення індивіда витворюється під впливом мовлення колективу; мовлення – це суб'єктивний вияв мови. Якщо «*стилістика мови*» – стилістичний матеріал мови в межах усіх її стилів і жанрів, відпрацьованість стилістичних функцій кожної мовної одиниці, то «*стилістика мовлення*» – найтипівіше, зразкове, нормативне й комунікативно доречне використання мовцем того, що позначається терміном «стилістика української літературної мови».

Стилістика послуговується такими поняттями, як *загальномовна норма*, *літературна норма*, *стильова норма*, *стилістична норма*, *мовний смак*, *чуття мови*.

Загальномовна норма включає всі одиниці мови і прийоми їх організації, які є в ній у цей час і мають комунікативне значення для носіїв мови, незалежно від функційно-стильових різновидів.

Літературна норма – ознаки, правила літературно опрацьованого мовлення, яке є зразком писемної і усної форм спілкування.

Стильова норма – норма, обмежена рамками стилю.

Стилістична норма функціює в межах літературної норми, але передбачає не тільки правильність мовлення, а й доцільності та довершеності його відповідно до комунікативних завдань та параметрів конкретної ситуації мовлення.

Мовний смак – дотримання мовних норм, система ідейно-естетичних і психолінгвістичних орієнтацій суспільної групи мовців щодо мови та її використання.

Чуття мови – основа доброго мовного смаку; це індивідуальна у кожного мовця система підсвідомих оцінок, що утворюються і на літературних нормах, і на мовних ідеалах. Мовний смак диктує моду на слово, тому гарний мовний смак свідчить про чуття мови, стилістичну грамотність та високу культуру мови.

Розрізняють *стилістику загальну* (теорія і практика усіх літературних мов) і *стилістику часткову* (стилістика конкретної мови). Основу стилістики становить сучасна українська літературна мова (формулась із V–VI ст. н. е.).

Стилістика як наука має відповідну структуру.

Теорія і практика найумотиванішого, найдоцільнішого користування мовою за найрізноманітніших життєвих ситуацій – об'єкт і предмет *лінгвістичної стилістики*.

Літературознавча стилістика коментує особливості художніх творів, які формують їх своєрідність (тропеїчне вживання слів, синоніміка, ритміка художнього вислову, мовленнєва індивідуальність персонажів та ін.).

Лінгвістична і літературознавча стилістики презентують *філологічну стилістику*.

Стилiстика мови вивчає, описує і кваліфікує наявні в структурі національної мови стилістичні засоби (морфеми, слова, словоформи, словосполучення, конструкції), тобто ті мовні одиниці і їх варіанти, які створюють можливість відбору потрібних для певного типу спілкування виражальних елементів. Крім стилістичних засобів, стилістика мови вивчає становлення та історичний розвиток стилів і підстилів літературної мови.

Стилiстика мовлення вивчає використання стилістичних засобів, наявних у системі мови, в суспільній чи індивідуальній мовній практиці. У стилістиці мовлення досліджують особливості функціонування мовних одиниць усіх рівнів у текстах різних стилів, а також у різних видах (діалогічне, монологічне) і типах (розповідь, опис, роздум) мовлення, виявляють творчу природу носія мови.

Стилiстична система мови визначається стилістичними можливостями і потенціями загальної системи національної мови, всіх її мовних рівнів.

Загальна стилістика (теорія стилістики) визначає поняття і категорії стилістики, предмет її дослідження, теоретично обґрунтовує принципи і методи лінгвостилістичного аналізу тексту. У предметі загальної стилістики поєднано два аспекти: системно-структурний, що стосується будови мови, та комунікативний, який стосується її функцій.

Описова стилістика (стилістика ресурсів) вивчає, описує і кваліфікує наявні в структурі національної мови стилістичні засоби: стилістично забарвлені слова, форми і конструкції, встановлює систему стилістичних протиставлень на кожному рівні мовної структури, вивчає стилістичну синонімію.

Стилiстика художньої літератури виділяється в окрему галузь стилістики, тому що художній стиль ширше, ніж інші функційні стилі, охоплює і засоби мови (системи), і засоби мовлення (функціонування). Тексти художнього стилю можуть містити компоненти інших стилів, оскільки він поєднує як загальнономовне, так і творчо-індивідуальне. У тексті художнього стилю все подається крізь призму світобачення його автора, його ідейно-художнього задуму.

Стилiстика декодування також орієнтована на тексти художньої літератури і досліджує їх в аспекті сприйняття та інтерпретації його читачем, сприяючи розвитку культури читання на основі вивчення кодів літератури та створення алгоритмів декодування.

Функційна стилістика досліджує закономірності функціонування мовних одиниць в різних типізованих формах суспільної комунікації; визначає чинники, що впливають на формування і розвиток функційних стилів; вивчає класифікації функційних стилів, їх жанрову диференціацію, особливості мовної організації; установлює принципи відбору і закономірності поєднання мовних одиниць у стилістично визначений текст. Ця галузь стилістики особливу увагу приділяє використанню мови в різних типізованих сферах спілкування відповідно до виду суспільно-продуктивної діяльності та форм суспільної свідомості (наука, політика, право, мистецтво, виробництво, побут). Від описової стилістики функційна відрізняється визначенням не тільки функційного аспекту мови, а й ролі екстралінгвістичних чинників у мовному спілкуванні, їх впливу на виконання мовою своїх основних суспільних функцій. У зв'язку з цим у стилістиці активізувалося поняття «дискурс», яке більшість мовознавців витлумачує як зв'язний текст у сукупності з екстралінгвальними, соціокультурними, психологічними та іншими чинниками, реалізований в умовах конкретної мовленнєвої ситуації та у контексті національного мовленнєвого етикету і культури. Визначальною рисою дискурсу вченні вважають його динаміку, тобто *дискурс розглядають як процес творення мовленнєвого витвору* або одночасно як процес і результат мовно-мисленнєвої діяльності носія мови.

Виявити спільне, загальне і національно-специфічне у стилістичній системі національної мови можна лише шляхом зіставлення її зі стилістичними системами інших національних мов, насамперед найближчих, споріднених. Це предмет вивчення зіставної та порівняльної стилістики.

Зіставна стилістика у процесі зіставлення стилістичних систем національних мов знаходить не лише спільне та відмінне в стилістичних системах, а й виявляє співвіднесеність спільного і національно-специфічного у кожній мові, їх питому вагу і функції у суспільній мовній практиці.

Порівняльна (контрактивна) стилістика вивчає національне та інтернаціональне в стилістичних системах національних мов, розкриває причини та обґрунтовує шляхи збільшення інтернаціонального

лексичного фонду в національних мовах, виявляє спільне і відмінне у формуванні функційних стилів, визначає національні особливості мовного наповнення функційно-стильових різновидів певної мови.

Існує два аспекти дослідження стилістичної системи конкретної мови – синхронний і діяхронний. Сучасна, або *синхронна, стилістика* досліджує стилістичну систему національної мови з погляду сучасних потреб мовного спілкування і відповідності стилістичних явищ та засобів нині чинним літературним і стилістичним нормам. Дослідженням стилістичної системи в діяхронному аспекті, тобто в її історичному розвитку, займається *історична стилістика*, яка вивчає формування і розвиток стилів упродовж усіх етапів розвитку національної мови, динаміку розвитку виражальних одиниць, часову і якісну зміну конотації, хронологічно марковані стилістичні засоби.

До сфери *діалектної стилістики* відносять дослідження говіркового мовлення з погляду спеціального і доцільного вибору, використання, розподілу в ньому мовних одиниць носіями говору відповідно до функційного призначення та комунікативної настанови. Інший аспект діалектної стилістики полягає у з'ясуванні співвідношення літературної мови і діалекту (чи діалектів) та його впливу на формування літературної мови, вироблення її стилів, у вивченні стилістичної ролі діалектизмів у межах стилю, найчастіше художнього.

Мова породжує мовлення, яке стає основою для формування текстів, у яких втілюється усе те, що досліджує і вивчає стилістика мовлення. Категорійні ознаки текстів, їх типологію, характеристики мовної організації текстів різних стилів вивчає *лінгвістика тексту*, складником якої є *стилістика тексту*. Спираючись на конструктивні прийоми організації тексту, стилістика тексту вивчає, як втілюється ідея і зміст твору в тканині тексту, як це відбивається на особливостях композиції, організації мовного матеріалу. Для стилістики тексту важливим є дотримання основного методологічного принципу – діалектичної єдності форми і змісту як двох нерозривно пов'язаних і взаємно зумовлених аспектів тексту будь-якого функційно-стильового різновиду.

З розвитком стилістичної науки і зростанням потреб мовної практики в стилістиці виокремився напрям прикладного характеру – *практична стилістика*, яка покликана навчити мовців добре володіти багатством виражальних засобів національної мови відповідно до мети, призначення, умов і сфери спілкування. Практична стилістика орієнтує мовців на стилістичний потенціал одиниць національної мови та на їх вибір відповідно до параметрів ситуації мовлення. Завданнями практичної стилістики є впровадження в мовленнєву практику правил теоретичної стилістики, виховання у мовців чуття мовної культури.

Стилiстика виявляє взаємозв'язок з такими науками, як мовознавство, літературознавство, психолінгвістика, етика і естетика, теорія і практика комунікації, лінгвістична прагматика (прагмалінгвістика), комунікативна лінгвістика, лінгвістика впливу та ін.

ЗАВДАННЯ

Завдання 1. Прочитайте прислів'я, в яких узагальнено народні погляди на культуру мовлення. Прокоментуйте, які якості мовлення роблять його хорошим, а які народ засуджує.

Що маєш казати – наперед обміркуй.

Говори мало, слухай багато, а думай ще більше.

Не говори, що знаєш, але знай, що говориш.

Слово – не стріла, а глибше ранить.

Дурний язик голові не приятель.

Слова ласкаві, та думки лукаві.

Шабля ранить голову, а слово – душу.

Гостре словечко коле сердечко.

Від теплого слова і лід розмерзається.

Вода все сполоще, а злого слова – ні.

Умій вчасно сказати, умій і замовкнути.

Не хочеш почути поганих і дурних слів, не кажи їх сам.

Краще мовчати, ніж брехати.

Мудрий не все каже, що знає, а дурний не все знає, що каже.

Завдання 2. Які критерії, на вашу думку, слід враховувати при оцінці усної відповіді учня? Скориставшись прислів'ями, представленими у попередньому завданні, запропонуйте свою схему аналізу усної відповіді учня.

Завдання 3. Законспекуйте статтю С. Я. Єрмоленко «Лінгвостилістика: основні поняття, напрями й методи дослідження» Скористайтесь її матеріалами під час підготовки відповіді на друге питання.

Завдання 4. Визначте функцію повторювального звуконаслідування *шу-шу* у повісті М. Коцюбинського «Дорогою ціною». Прочитайте виразно поданий уривок так, щоб це звуконаслідування виконало своє функційно-стильове призначення.

Він жив, той морок, рухався, дихав, шептав щось тисячними устами, безперестанно, уперто, з посвистом, як стара баба. Соломія сиділа перестрашено та прислухалася, про що шепче морок. Шу... шу... шу... – починав він здалека, шу... шу... шу... – одзивалось тут коло неї, шу... шу... шу... – шепотіло все разом – пощо було клясти... шу-шу... а тепер умре... побачиш – умре... шу... шу... шу... Соломії ставало моторошно. «Брешиш, брешиш... – хотіла вона кинути в лице злему морокові, він мій... він буде жити... його не дуже поранено... адже він стільки пробіг...» Але морок уперто шумів своє: – Він умре ... шу... шу... (М. Коцюбинський).

Завдання 5. Унаслідок впливу англійської мови українці надають перевагу англізмам. Доберіть українські відповідники до поданих слів. Кілька з них (5–7) уведіть у контекст. Зробіть висновки щодо доцільності уживання іншомовної лексики, скориставшись таким джерелом: Фаріон І., Помилуйко-Недашківська Г., Бордовська А. Англізми і протианглізми: 100 історій слів у соціокультурному контексті. Львів : Свічадо, 2023. 714 с.

Тренд, хайп, респект, кейс, лузер, коуч, фоловер, івент, фейк, банити, донат, вордінг, креативний, лайк, транспарентний, рандомний, пост, контент, блог, пост, селфі, автарка, фідбек, репост, акаунт, юзер, челендж, лінк, скриншот, гаджет, аб'юз, булінг, шопінг, кавер, рюкзак, дефект, імідж, інтервал, монстр, пейзаж, слайд.

Завдання для самостійного виконання

Завдання 1. Прочитайте статтю П. М. Ямчук «Філософія буття української мови в ціннісно-смысловому контексті ХХ–ХХІ століть». Послугуючись прикладами, наведеними у статті, доведіть, що в основі стилістичної системи сучасної української літературної мови відображена філософія її буття як джерела й репрезентанта національної свідомості та культури.

Завдання 2. Ознайомтесь із основними положеннями статті О. Кучерук «Естетичний коментар як засіб формування культури мовлення». Прокоментуйте фрагмент з неї: «У процесі функціонування мови суттєву роль відіграють виразальні засоби, які посилюють головні елементи мовленнєвої комунікації. Таким чином, естетична функція є похідною і водночас вона збагачує комунікативну, надає мовленню образності, кожна з них не може діяти на повну силу відірвано одна від одної».

Завдання 3. Підготуйте повідомлення (усне або письмове) на одну із запропонованих тем. Скористайтесь текстом Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» та матеріалами статті Ю. С. Макарець «Мовний вимір національної безпеки України». Висловіть міркування щодо порушеної проблеми. Обґрунтуйте свою позицію.

Теми для повідомлення:

- Актуальні питання державної мовної політики;
- Утвердження державотворчих і суспільних функцій української мови та розширення сфери її використання.

Тема 2. Джерела стилістики української мови

Контрольні запитання:

1. Елементи давньоукраїнської міфології у стилістиці української мови.
2. Антична культура як одне із джерел стилістики української мови.
3. Антична риторика як вихідна основа стилістики.
4. Біблійні джерела стилістики.
5. Стилістичні джерела давньоукраїнської доби.
6. Давня книжна українська літературна мова як джерело стилістики.

7. Риторика і стилістика в Києво-Могилянській академії.
8. Мовна спадщина Григорія Сковороди.
9. Український фольклор як джерело стилістики мови.

Література:

- Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. Київ : Довіра. 2006. 703 с.
- Єрмоленко С. Я. Фольклор і літературна мова. Київ : Наук. думка, 1987. 245 с.
- Мацько Л. І. Біблійні джерела стилістики. *Питання стилістики української мови* : зб. наук. пр. Київ : КДПУ, 1996. С. 3–6.
- Мацько Л. І., Мацько О. М. Вітчизняна риторика. *Дивослово*. 2002. № 5. С. 22–27.
- Мацько Л. І. З історичних джерел стилістики. *Стилістика української мови* : зб. наук. пр. Київ : КДПУ, 1990. С. 3–11.
- Мацько Л. І., Мацько О. М. Риторика : навч. посіб. Київ : Вища шк., 2006. 311 с.
- Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилістика української мови : підруч. Київ : Вища шк., 2003. С. 72–140.
- Плачинда С. Словник давньоукраїнської міфології. Київ: Український письменник, 1993. 63 с.
- Коваль А. П. Спочатку було слово : крилаті вислови біблійного походження в українській мові. Київ : Либідь, 2001. 312 с.
- Ямчук П. М. Філософія буття української мови в ціннісно-смысловому контексті ХХ–ХХІ століть. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія* : зб. наук. пр. Одеса, 2018. Вип. 32, т. 3. С. 143–148.

В історії української стилістики виокремлюють такі складники: давня слов'янська міфологія, антична культура, біблійні джерела, стилістичні джерела давньоукраїнської доби та український фольклор.

Своїм корінням українська стилістика сягає *давньої слов'янської міфології*. Наші давні предки наділяли слово чародійною силою, яка переносила слова за своїми асоціаціями на непізнаний світ – так розширюється семантичний обсяг слова, виникають мовні одиниці з міфологічною семантикою (міфологеми).

Антична культура, представлена культурою Давньої Греції і Риму (VIII ст. н. е. – V ст. н. е.), що мала чотири етапи (архаїчний, класичний, еллінський, римський), справила помітний вплив на розвиток світової культури. Виділимо з античної культури античну риторику (теорія і практика ораторської майстерності) як праматір української стилістики. Архаїчний період давньогрецької літератури дав світові грецьку міфологію, епічну поезію в образах «Іліади» та «Одіссеї» Гомера. В українську літературу і мову з грецької міфології запозичено чимало тем і сюжетів, образів, що стали символами (*ахіллесова п'ята, Геракл, громовержець Зевс, Нарцис, Олімп, яблуко незгоди, Аполлон, Амур*). Класичний та еллінський періоди давньогрецької літератури залишили у спадок імена і загальні слова, що несуть стилістичне забарвлення (*демос, деспот, гімн, дифірамп, трагедія, комедія, драма, Прометей, Сократ, іділія*).

У Київській державі грецька міфологія й антична риторика стали відомими в XI ст.: сучасник князя Ярослава чернець Георгій Амартол (грішник) уклав «Хроніку» на основі грецької міфології. Поширенню античної міфології та риторики, грецького й римського класицизму сприяло і те, що у той час на Україні у школах усіх типів вивчали грецьку і латинську мови, тому давня українська книжна мова насичена грецькими та латинськими словами. У період українського бароко, класицизму, романтизму в античному мистецтві вбачали зразок довершеності. Грецька міфологія та риторика живили творчість багатьох визначних діячів української культури XVII–XVIII ст., а також творчість І. Котляревського, Т. Шевченка, Лесі Українки, І. Франка.

Вихідною основою стилістики є й *антична риторика*, у зв'язку з чим доцільно проаналізувати майстерність таких ораторів, як Перікл, Сократ, Платон, Цицерон, Квінтіліан.

Біблія (Старий завіт, Новий завіт) збирала народну мудрість, сформувала моральні основи людського життя. Цікавим виявиться аналіз Книги Екклесіаста (становить основу старозавітної частини Біблії) та Нагірної проповіді Христа (поняття «гора» в риторичі та стилістиці набуває символічного змісту: гора – високість духу, урочистість; гора Голгофа – символ людських страждань).

Наука проповідувати називалася *гомилетикою* (або християнською риторикою), у зв'язку з чим доречно згадати таких популярних проповідників, як Григорій (у народі називали Богословом), Іоанн

(названий Златоустом). Біблійна гомілетика збагатилася стилістичною системою української літературної мови значною кількістю афоризмів (*випити гірку чашу, до сьомого коліна, нести свій хрест, тайна вечеря, умивати руки, чаша терпіння*).

До проповідників та письменників *давніоукраїнської доби* уналежнюють Володимира Мономаха (XI–XII ст.). Його «Повчання» свідчать про появу нового, живомовного народного начала у вітчизняній стилістиці. Перехідною формою від перекладної літератури до оригінальної можна вважати «Моління» Данила Заточника (XII ст.).

Пам'ятка історичного епосу – «Слово про похід Ігоря» – насичена тропами, порівняннями (конструкції з орудним відмінком), що стали пізніше характерними для найдавніших фольклорних українських текстів.

Особливою прикметою стилістики ранніх *літописів* («Повість минулих літ» Нестора) є оповідна манера монотонного нанизання приєднувальних частин, повтори однакових сполучників, нагромадження однорідних членів, паралельна будова речень. Літописні традиції Київської держави продовжили козацькі літописи.

Давня книжна українська літературна мова була представлена у такому жанрі, як *українські грамоти*, які засвідчили вкраплення живомовних лексичних елементів до офіційно-ділового стилю.

Зауважимо, що загалом українська мова давніоукраїнського періоду об'єднувала в собі два мовні береги: українську літературну мову («слов'яноруську»), що розвивалася на книжних джерелах офіційно-ділового письменства, і живу народну мову, яка ще не мала усно-розмовної літературної форми (існувала у вигляді говірок).

У XVI ст. виникає «*проста*» мова, яка поєднала в собі елементи книжної церковнослов'янської і тогочасної живої розмовної мови освічених українців, які посилили увагу до освіти народу. Цією мовою написано «Пересопницьке євангеліє» (1556–1561 рр.) та більшість послань Івана Вишенського.

І. Огієнко відзначав, що «XVII вік – це золотий вік нашого письменства, нашої культури». І він мав рацію. Київ у той час став центром української науки. Це був період поширення книгодрукування, масового відкриття братських шкіл. У Києві в 1615 р. була заснована вища школа при Києво-Братському монастирі на Подолі. У 1631 р. митрополит Петро Могила відкрив Лаврську школу. У 1632 році обидві школи об'єдналися у Києво-Могилянську колегію (пізніше – академію), що стала осередком освіти й культури в Україні, випускником якої був український філософ Григорій Сковорода. Риторика, яку тут викладали, орієнтувалася на бароковий стиль, пишномовні формули, символи.

Джерелом стилістики є й *український фольклор* з його поетичним словником (традиційні епітети, порівняння, редуплікація, слова-символи).

З-поміж *джерел збагачення стилістики* української мови виокремимо такі: жива народна мова, усна народна творчість, літературно-писемні традиції попередніх етапів розвитку української мови, ділове письменство, діалекти, класична і сучасна українська література, взаємозв'язки з іншими літературними мовами (спорідненими і неспорідненими), запозичення, мовотворчість визначних діячів української культури, мовлення засобів масової інформації.

ЗАВДАННЯ

Завдання 1. У поданому уривку вкажіть етноміфологеми. З'ясуйте функційно-стильове призначення цих мовних одиниць у творі П. Загребельного.

Не почув з його [діда Родима] уст малий [Сивоок] назви жодного бога, але незабаром знав уже всіх, вловивши то раз, то вдруге з уст заброд-купців, які торгувалися з Родимом за його посуд і за його богів, і вже знав, що отой чотирилиций, скупчений у мудрості своїх чотирьох ликів, повернутих на всі чотири сторони світу, Світовид, а той гнівливий, іскряно-жовтий – то бог блискавиць Перун, а зелений, мов причасність лісових гущавин, пастуший покровитель Велес, а той надутий, мов купка, широконоздрий, з жадібними очима – то Сварог, верховний бог неба і світу; найліпший же для Сизоока видався Ярило, господар всього плодючого й родючого, щедрий, всемогутній мідяноголовий бог, завітчаний таким зеленим зелом, яке нікому й не снилося (П. Загребельний).

Завдання 2. Проаналізуйте уривок із книги Екклесіаста. Чи властива йому афористичність? У чому виявляються особливості його синтаксичної організації?

Які афоризми з цього тексту успадковані українською мовою? Поміркуйте, у якій ситуації Ви могли б скористатися висловлюванням із книги Екклесіаста?

*«Для всього свій час. Для всього свій час і година своя кожній справі під небом: час родитись і час помирати, час садити і час
виривати посаджене, час вбивати і час зілювати, час руйнувати і час
будувати, час плакати і час реготати, час ридати і час танцювати,
час розкидати каміння і час громадити каміння, час обіймати і час
ухилитися обіймів, час шукати і час розгубити, час збирати і час
розкидати, час дерти і час зашивати, час мовчати і час говорити, час
кохати і час ненавидіти, час війни і час миру» (Із Книги Екклесіаста).*

Завдання 3. Прочитайте уривок з «Повчань» Володимира Мономаха. Які засади народної моралі, представлені в «Повчаннях», ви поділяєте? Якими ви керуєтесь у повсякденному житті? Якими мовними засобами створюється афористичність висловлень Мономаха?

*... Бога ради, не лінуйтеся, я благаю вас...
Усього ж паче – убогих не забувайте, але, наскільки є змога,
по силі годуйте і подавайте сироті, і за вдовицю вступіть самі,
а не давайте сильним погубити людину. Ні правого, ні винного не вбивайте
і не повелівайте вбити його... Старих шануйте, як отця, а молодих –
як братів. У домі своїм не лінуйтеся, а за всім дивіться...
щоб не посміялися ті, які приходять до вас,
ні з дому вашого, ні з обіду вашого.
Ні пиття, ні їди не потурайте, ні спанню. Лжі бережіться,
і п'янства, і блуду, бо в сьому душа погибє і тіло...
Недужого одвідайте, за мерцем ідіте, тому що всі ми смертні єсмо.
І чоловіка не лишіть, не привітавши, добре слово йому подайте.
А коли добре щось умієте – того не забувайте, а чого не вмієте –
то того учітеся, так же, як отець мій. Удома сидячи, він зумів знати
п'ять мов, а за се почесь єсть од інших країв.
Лінощі ж – усьому лихові мати: що людина вміє, те забуде,
а чого не вміє – то того не вчиться.*

Завдання 4. З'ясуйте, яку функцію виконують конструкції з формою орудного відмінка в уривку із «Слова про похід Ігоря, сина Святослава внука Олега», пам'ятки ранньоукраїнської стилістики. Оскільки подібні конструкції пізніше стали характерними для найдавніших фольклорних українських текстів, поміркуйте, в умовах якої мовленнєвої ситуації доцільно, на вашу думку, послуговуватись такими граматичними формами?

А Ігор-князь посковчив горностаєм в очерет і білим гоголем на воду. Зметнувся на борзого коня і скочив з нього сірим вовком. І помчав він до луку Дінця, і полетів соколом під млою; Скочив од них лютим звіром; Встала обида в силах Даждзьбожого внука [тут йдеться про руський народ], вступила дівою на землю Трояна, заплескала лебединими крильми на синім морі край Дону.

Завдання 5. Мовотворчість Г. Сковороди поповнила українську мову афоризмами. Напишіть твір-мініатюру на одну із запропонованих тем:

- «Не за обличчя судить, а за серце»;
- «З видимого пізнай невидиме»;
- «Хто думає про науку, той любить її, а хто її любить, той ніколи не перестане вчитися».

Завдання для самостійного виконання

Завдання 1. Підготуйте повідомлення про одне із джерел стилістичної системи української мови:

- Риторика й антична міфологія.
- Антична риторика як одне з джерел стилістики.
- Грецькі риторичні школи (Горгій, Сократ, Платон, Демосфен).
- Римська риторика (Цицерон, Квінтіліан).
- «Слово о полку Ігоревім» як перлина ранньоукраїнського красномовства.
- «Поетика» і «Риторика» Феофана Прокоповича, його вчення про три стилі.
- Стилістичні особливості послань Івана Вишенського.

- Стилістичні особливості мови творів Григорія Сковороди.
- Грецька міфологія у творчості І. Котляревського, Т. Шевченка, Лесі Українки, І. Франка.
- Індивідуальна мовотворча практика видатних діячів української літератури і культури як джерело збагачення стилістики української мови.
- Мовлення засобів масової комунікації як джерело збагачення стилістики української мови.

Тема 3. Стиль як основне поняття стилістики

Контрольні запитання:

1. Стиль як функційний різновид мови. Критерії виокремлення функційних стилів.
2. Експресивні стилі.
3. Поняття про ідіостиль.
4. Стильові норми.

Література:

- Ващенко В. С. Стилістичні явища в українській мові. Харків : Вид-во ХДУ, 1958. Ч. 1. 228 с.
- Волошук В. І. Індивідуальний авторський стиль, ідіолект, ідіостиль: питання термінології. *Філологія. Мовознавство* : зб. наук. пр. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. П. Могили, 2008. Вип. 79, т. 92. С. 5–8. URL : <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/philology/2008/92-79-1.pdf>
- Дегтярьова І. Інтертекстуальність як спосіб індивідуального текстотворення Ю. Іздрика. *Культура слова*. 2007. Вип. 68–69. С. 12–17.
- Дідух Х. Ідіостиль як відображення авторської картини світу. *Філологічні науки. Риторика і стилістика*. 2012. URL: http://www.rusnauka.com/15_NNM_2012/Philologia/2_11114.doc.htm.
- Дудик П. С. Стилістика української мови : навч. посіб. Київ : Академія, 2005. С. 7–20; 27–30; 54–58; 99–109.
- Городиловська Г. Проблема стилів в українському мовознавстві. URL: http://old.journ.lnu.edu.ua/movazmi/body/visnyk23/Statti_Horodylovskah.htm
- Єрмоленко С. Я. Лінгвостилістика: основні поняття, напрями й методи дослідження. *Мовознавство*. 2005. № 3–4. С. 112–125.
- Єсипенко Н. Г. Особливості індивідуального стилю автора в художній літературі. URL: http://www.rusnauka.com/SND/Philologia/3_jesipenko%20n.doc.htm
- Коткова Л. Ідіостиль, індивідуальний стиль і ідіолект: проблеми розмежування. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Серія: філологічні науки*. 2012. Кн. 2. С. 26–29.
- Клярська Г. Ю., Тарасенко О. Д. Особливості мови інтернет-спілкування (на прикладі україномовних користувачів). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія* : зб. наук. пр. Одеса, 2018. Вип. 32, т. 3. С. 49–52.
- Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилістика української мови : підруч. Київ : Вища шк., 2003. С. 140–241.
- Мацько Л. І. Стиль як основна категорія лінгвостилістики. *Семантика і структура східнослов'янських мов: До 200-річчя з дня народження І. Даля*. Київ: Т-во «Знання» України, 2001. С. 262–268.
- Мацько Л. І. Стиль як основне поняття стилістики. *Українське мовознавство*. 1990. № 17. С. 29–35.
- Мова і час: Розвиток функціональних стилів сучасної української літературної мови. Київ : Наук. думка, 1977. С. 3–72.
- Ніколенко О. М. Стиль та проблеми стильового аналізу. Трактатування стилю в різних науках. *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України*. 2005. № 4. С. 22–28.
- Пилинський М. Мовна норма і стиль. Київ : Наук. думка, 1976. 288 с.
- Проценко О. В. До проблеми вивчення функціональних стилів у вищій школі. *Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка*. 2013. Вип. 6. С. 269–274.
- Сучасна українська літературна мова. Стилістика / за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1973. С. 5–22.
- Теребус Р. До проблеми ідіостилу: термінологічний аспект. *Типологія та функції мовних одиниць* : наук. журнал. Луцьк : СЛУ ім. Лесі Українки, 2016. № 1 (5). С. 174–182.

Шевченко Л. І. Класифікація стилів української літературної мови як проблема сучасної теоретичної лінгвістики. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2004. Вип. 9. С. 3–7.

У сучасному мовленні слово «стиль» стало засобом реалізації понять різних сфер людських знань, про що свідчить надзвичайно широка сполучуваність його з іншими словами. Досі у лінгвістичній стилістиці немає єдиного усталеного і загальноприйнятого визначення стилю. Цей факт зумовлений тим, що поняття стилю багатопланове і може визначатися за кількома критеріями.

У сучасний період, коли активно розвиваються такі напрями лінгвістичних досліджень, як комунікативна лінгвістика, прагмалінгвістика, антропоцентрична лінгвістика, посилюється увага до проблем функційної стилістики, що виявляється в активізації функційно-стилістичного підходу до вивчення мовних явищ, який передбачає аналіз мовних одиниць різних рівнів у контексті конкретної комунікативної ситуації. Більшість текстів виявляє мовні ознаки певного функційного стилю. Проте текст може виявляти мовні ознаки і кількох функційно-стильових різновидів (такі тексти називають синкретичними). «Поняття тексту, текстової схеми, – зазначає С. Єрмоленко, – стосується стилю як цілісності, як певного динамічного явища, процесу, підпорядкованого комунікативним намірам, меті мовця» [Єрмоленко С. Стилістика сучасної української літературної мови в контексті слов'янських стилістик. *Мовознавство*. 1998. № 2–3. С. 27]. Природа функційних стилів зумовлена об'єктивною реальністю. Принципи їх виокремлення та класифікації значною мірою залежать від погляду того чи іншого дослідника.

Лінгвісти одноставно констатують наявність у мові різних функційних стилів. Розбіжності виникають у підходах до з'ясування характеру й ролі тих чинників, що формують функційний стиль. Сьогодні існують різні підходи до класифікації функційних стилів, кількість цих стилів та їх назви не збігаються. Академік В. Виноградов ґрунтується на суспільних функціях мови, внаслідок чого розрізняє такі стилі, як-от: *ужитково-побутовий* (функція спілкування), *ужитково-діловий*, *науковий*, *офіційно-документальний* (функція повідомлення), *публіцистичний* і *художньо-белетристичний* (функція впливу).

А. Коваль також визначає стилі за функціями мови: *розмовний* (функція спілкування), *науковий*, *діловий* (функція повідомлення), *публіцистичний* і *художній* (функція впливу).

Б. Кулик та О. Масюкевич до уваги беруть функційно-мовний принцип і в сучасній українській літературній мові пропонують виділяти такі основні функційні стилі: *науковий*, *офіційно-діловий*, *публіцистичний*, *літературно-художній*.

У «Нарисах загальної стилістики сучасної української мови» І. Чередниченко стверджує, що в основу визначення стилів мови варто покласти «мовні засоби та способи їх використання» [Чередниченко І. Нариси з загальної стилістики сучасної української мови. Київ, 1962. С. 41], і виокремлює такі функційно-стильові різновиди мови: *мова живого усного загальнонаціонального спілкування*; *офіційно-діловий стиль*; *мова наукової і технічної літератури*; *стилі масової преси та агітаційно-масової публіцистики*; *ораторський стиль*; *мова художньої літератури та естетико-художньої публіцистики*.

В академічній «Стилістиці сучасної української літературної мови» за редакцією академіка І. Білодіда стилі розрізняють за основною комунікативною функцією: *стиль наукового викладу* (пізнавально-інформативна функція), *публіцистичний* (інформативно-пропагандистська функція), *офіційно-діловий* (настановчо-інформативна функція), *художньо-белетристичний* (естетично-інформаційна функція). Деякі дослідники розглядають як самостійний *епістолярний стиль*. Такий же поділ стилів в українській літературній мові представлений у праці «Стиль і час. Хрестоматія» – *стиль художньої літератури*, *публіцистичний стиль*, *науковий*, *офіційно-діловий* та *епістолярний*.

Чимало вчених визнає залежність функційно-стильової диференціації мови від найважливіших сфер мовного спілкування. З-поміж основних сфер використання мови найчастіше називають суспільно-політичну та адміністративно-виробничу діяльність, науку, освіту, масову інформацію, побут. Інакше кажучи, функційно-стильову диференціацію мови зумовлюють такі чинники, як сфера спілкування, його мета і характер комунікації. Крім того, функційні стилі формуються під впливом екстралінгвістичних чинників (форми вияву мови (усна / писемна), виду мовлення (діалог / монолог), способу комунікації (масова / особиста) та ін.). Саме вони, на думку Ю. Арешенкова, «по-різному впливають на мовну структуру текстів і визначають їхню мовну стильову специфіку» [Арешенков Ю.

«Стиль» як категоріальне поняття стилістичної науки. *Науковий вісник Чернівецького університету. Слов'янська філологія* : зб. наук. пр. Чернівці, 2001. Вип. 117–118. С. 78].

М. Кожина вважає, що в основу класифікації стилів доцільно покласти такі принципи, як *екстралінгвістичний*, що бере до уваги мету і завдання комунікації в тій чи іншій сфері, які формують прийоми добору й використання мовних засобів, та *функційний* (урахування різних функцій мови), започаткований Ш. Баллі й упроваджений В. Виноградовим та ученими чеської лінгвістичної школи.

У сучасній функційній стилістиці існують класифікації, які визначають таку систему стилів: *художній, науковий, офіційно-діловий, розмовний, публіцистичний та інформаційний*. Останній виходить за межі власне публіцистичного стилю (Д. Баранник, Ю. Арешенков). В інформаційному стилі «реалізується мовна функція повідомлення, інформування, тоді як у власне публіцистичних текстах актуалізується функція впливу, або апелятивна» [Арешенков Ю. Класифікація функціональних стилів і вивчення стилістики у вищій та середній школі. *Мовознавство*. 1993. № 1. С. 44]. Цей різновид спеціального мовлення представлений у сфері масової комунікації (преса, радіо, телебачення, інформаційні агентства, редакції, творчі об'єднання) та має на меті повідомити про найважливіші явища навколишньої дійсності й реалізується за допомогою специфічних мовних засобів: чітка стандартна схема організації тексту, висока частотність уживання термінів та оцінної лексики, активне функціонування форм персональності, широке використання експресивних засобів у поєднанні зі звичними (стандартними) для цього стилю засобами мовного вираження.

Мовознавці Н. Бабич, В. Задорожний, Н. Дзюбишина-Мельник додали до цих класифікацій ще одну, яка містить у своєму складі *конфесійний стиль*, що пов'язаний з особливою сферою людського буття – релігією. В основу виділення конфесійного стилю покладено сферу спілкування людської душі з Богом через церкву. «Найприкметніша риса цього стилю, – зазначає Н. Дзюбишина-Мельник, – значна кількість так званих маркованих слів, тобто пристосованих до використання саме в конфесійному стилі» [Дзюбишина-Мельник Н. Ще один стиль української літературної мови. *Культура слова*. 1994. Вип. 45. С. 16]. На думку Г. Городиловської, уже зараз можна говорити про сформованість цього стилю як окремого різновиду української мови і вважати його повноцінним складником її функційно-стильової сфери [Городиловська Г. Проблема стилів в українському мовознавстві. URL: http://old.journ.lnu.edu.ua/movazmi/body/visnyk23/Statti_Horodylovska.htm]

Найпоширенішою у науковій літературі є класифікація, згідно з якою виділяють п'ять основних функційно-стильових різновидів мови: *науковий, офіційно-діловий, публіцистичний, художній та розмовний* (М. Пилинський, О. Пономарів, М. Пентилук, Н. Ботвина, С. Єрмоленко, Н. Озерова, Г. Городиловська). Наведена класифікація спирається на функційно-стилістичну концепцію академіка В. Виноградова, яка диференціює стилі на підставі суспільних функцій мови і може стосуватися практично всіх високорозвинених мов.

За робоче визначення стилю рекомендуємо таке: «Стиль – історично сформований, суспільно усвідомлений різновид загальнонаціональної літературної мови, який різниться принципами відбору та організації мовних засобів і частково самими мовними засобами відповідно до сфер спілкування» (Л. Мацько).

На думку С. Єрмоленко, у мові на лексичному і граматичному рівнях паралельно існують варіантні і синонімічні форми мовних одиниць, у зв'язку з чим можна говорити про стиль як *вибір і комбонування мовно-виразових засобів*.

Кожен мовний стиль формується зі стилетвірних і нестилетвірних явищ. *Стилетвірні мовні одиниці* зосереджують у собі неповторну стильову своєрідність, сконцентровано виявляються в одному стилі, а в інших простежуються лише частково. *Нестилетвірні мовні одиниці* однаково властиві всім стилям і не формують специфічної самобутності жодного з них.

У мовознавчій теорії і в мовленнєвій практиці варто розрізняти терміни «стиль мови» і «стиль мовлення». *Стиль мови* – різновид літературної мови; один із своєрідних способів використання літературної мови. *Стиль мовлення* – функційно-стилістичне використання тих мовних одиниць, з яких сформувався кожен із стилів мови; це конкретне комунікативне використання окремою особою мовних елементів певного стилю.

У сучасних дослідженнях з лінгвостилістики з-поміж основних *принципів виокремлення стилів* мови виокремлюють *лексико-граматичний* (врахування семантики, морфемного, морфологічного й синтаксичного оформлення мовних одиниць, що формують своєрідність мовленнєвого вияву кожного стилю) та *функційний* (до уваги беруть характер і сутність мовлення в межах окремого стилю, його комунікативну мету і сферу вияву).

На думку Л. І. Мацько, в основу класифікації стилів сучасної української літературної мови покладено *суспільні функції*, що виконує стиль, *сферу виробничої діяльності*, в якій постає і формується стиль, *форму вияву* (усна чи писемна), *спосіб комунікації* (масова чи індивідуальна), *ситуацію* (умови, слухачі, аудиторія), *тип і вид мовлення* (розповідь, опис, міркування; монолог, діалог, полілог), *тематичні і конотативні ознаки* мовних одиниць, особливості *текстотворення*.

Тексти функційних стилів не є однорідними, тому в їх межах виокремлюють підстили, або жанрові різновиди. Так, у межах *наукового стилю* виділяють такі підстили: *власний науковий* (монографія, рецензія, стаття, наукова доповідь, наукове повідомлення, кваліфікаційна робота (курсова, дипломна), реферат, тези); *науково-популярний* (науково-популярна література) та *науково-навчальний* (підручники, посібники, лекції, бесіди). Деякі мовознавці вважають, що україномовний власне науковий підстиль майже не реалізується. За їх переконаннями, функції власне наукового підстилю виконує в україномовному спілкуванні *науково-технічний мікростиль* (А. Коваль, Н. Непийвода). Крім названих підстилів наукового стилю, деякі вчені виділяють такі, як *виробничо-технічний* (О. Пономарів, М. Пентиліук), *науково-інформативний* та *науково-діловий* (М. Федосюк, Є. Панченко).

Г. Городилівська пропонує у межах наукового стилю сучасної української літературної мови виділяти такі підстили: *власне науковий (академічний)*, *науково-навчальний*, *науково-популярний*, *науково-технічний* та *науково-фантастичний*.

Має свої підстили й *офіційно-діловий стиль*: 1) *законодавчий* (закони, укази, статuti, постанови); 2) *дипломатичний* (декларації, міжнародні договори, конвенції, комюніке, меморандуми, ноти, угоди, ультиматуми, міжнародні заяви, акти); 3) *адміністративно-канцелярський* (статuti, інструкції, постанови, накази, розпорядження, договори, контракти, заяви, автобіографії, звіти, службові листи, доповідні, характеристики, свідоцтва, розписки та ін.). Деякі мовознавці (М. Зубков, Д. Баранник) виокремлюють *юридичний* підстиль офіційно-ділового стилю, який використовують в юриспруденції (судочинство, дізнання, розслідування).

У межах *публіцистичного стилю* більшість науковців виокремлює такі підстили: 1) *власне публіцистичний* (повідомлення, хроніка, прокламації, відкриті листи, передові статті, огляди міжнародного життя); 2) *науково-публіцистичний* (повідомлення про сучасну політику, економіку та суспільні відносини, літературно-критичні статті, наукові та літературно-мистецькі огляди, рецензії); 3) *художньо-публіцистичний* (нарис, фейлетони, памфлети, мемуари, політичні доповіді). З-поміж підстилів публіцистичного стилю С. Єрмоленко пропонує виокремити такі: *мова преси* (інтерв'ю, репортаж, хроніка, нарис); *мова радіо і телебачення* (мова дикторів, ведучих радіо і телепередач); *усна публічна мова* (промови, виступи на зборах, мітингах). Д. Баранник же, крім того, виділяє *церемоніальний різновид* публіцистичного стилю.

За родами і жанрами літератури поділяють на підстили *художній стиль*: 1) *епічний, прозовий* (епопея, казка, роман, повість, оповідання, байка, новела, художні мемуари, нарис); 2) *ліричний, поетичний* (поема, балада, пісня, гімн, елегія, епіграма); 3) *драматичний* (драма, трагедія, комедія, мелодрама, водевіль); 4) *комбінований* (ліро-епічний твір, ода, художня публіцистика, драма-феєрія, усмішка).

У *розмовному стилі* (І. Білодід, М. Жовтобрюх, В. Костомаров, О. Сиротиніна, Н. Шведова, О. Земська, П. Дудик надають перевагу терміну «розмовне мовлення») прийнято виокремлювати два підстили: 1) *розмовно-побутовий* і 2) *розмовно-офіційний*.

Крім основних п'яти функційних стилів та їх жанрових різновидів (підстилів), дослідники виділяють інші стилі. Це *конфесійний стиль* (пропонують ще такі найменування цього стилю, як *богословський, церковний, релігійний*) та *епістолярний*. На думку дослідника І. Грималовського, *конфесійний стиль* доцільно поділити на такі підстили: 1) *сакральний* (Святе письмо, канонічні молитви); 2) *літургійний* (літургійні тексти); 3) *проповідницький* (релігійні проповіді); 4) *науково-конфесійний* (наукові праці з богослов'я); 5) *художньо-конфесійний* (авторські молитви, переспіви біблійних текстів, наприклад, Шевченкові «Давидові псалми») [Грималовський І. Мовостиль Василя Ферлеєвича. *Науковий вісник Чернівецького університету. Слов'янська філологія*. Чернівці, 2001. Вип. 119. С. 170]. Щодо *епістолярного стилю*, то чимало дослідників (К. Ленець, М. Пилинський, В. Німчук, Б. Шарпило та ін.) пропонують у його межах виокремити два підстили: 1) *офіційний (службовий)* і 2) *неофіційний (приватний)*. «Залежно від теми листа, його призначення і взаємин кореспондентів, – зауважує К. Ленець, – листи можна поділити на родинно-побутові; інтимно-товариські; приватно-ділові; офіційно-ділові» [Ленець К. Епістолярний стиль. *Стиль і час* : хрестоматія / відп. ред. М. Пилинський. Київ, 1983. С. 209].

Сьогодні чимало уваги приділяють дослідженню теорії та історії *ораторського стилю* (Г. Апресян, Н. Безменова, М. Герман, Е. Ключев, Е. Корнилов, Г. Сагач, Т. Іржі), у межах якого пропонують виокремлювати такі його різновиди: 1) *громадсько-політичне ораторське мистецтво* (лекції на громадсько-політичні теми, політичні промови, огляди, виступи на мітингах, агітаційні промови); 2) *академічне ораторське мистецтво* (наукова доповідь); 3) *судове ораторське мистецтво*; 4) *промови з нагоди громадських урочистостей* (ювілейна промова або поздоровлення, тост); 5) *церковні проповіді* (Г. Апресян).

Важливою ознакою розмежування функційних стилів є *стилістична опозиція* «книжний елемент» – «нейтральний елемент» – «розмовний елемент» (характер взаємодії в межах кожного стилю книжних, розмовних і нейтральних мовних одиниць). Так, за наявності, активним функціонуванням книжних елементів науковий, офіційно-діловий, публіцистичний стилі уналежують до книжних (Н. Бабич). У текстах художнього стилю можна натрапити на мовні засоби інших функційно-стильових різновидів мови, оскільки основою художнього опису можуть бути явища із будь-якої сфери людської життєдіяльності. Художній і публіцистичний стилі широко послуговуються розмовними нормативними засобами, що здатні передавати безліч емоційно-експресивних відтінків мовлення.

Крім поняття «функційний стиль», у стилістиці послуговуються поняттям *експресивний стиль* – *різновид мови, що сформувався за ступенем експресії думок і почуттів, емоцій, настанов на досягнення цілей і мети незалежно від сфери діяльності*. Вчення про експресивні стилі мало свій початок в античній риториці (наука про три роди промов і стилі їх виголошення), що пізніше розвинулося в риториці Феофана Прокоповича та інших риторів у вчення про три стилі: *високий* (має хвилювати слухачів, збуджувати уяву, викликати сильні емоції, тому цей стиль насичений фігурами, метафорами та ін.; він має величавий, урочистий виклад), *середній* (придатний для помірних думок та емоцій, для звеселення), *низький* (служить для повчань і розповідей, навчання; ним послуговуються, коли розповідають про буденні справи).

У новій українській літературній мові експресивні стилі підпорядковані функційним і розвиваються в межах тієї самої мовної системи. У цьому головна відмінність мовних стилів сучасної мови від стилів донациональної літературної мови. Якщо в XVI–XVIII ст. творам високого, середнього й зниженого звучання відповідали три різні мовні системи (старослов'янська, проста руська й народно-розмовна), то від часів І. Котляревського нова українська літературна мова становить єдину систему, в якій розрізняють засоби творення високого героїчного стилю (книжні старослов'янські, книжні староукраїнські і фольклорні лексичні та граматичні елементи), високого ліричного стилю (постійно оновлюваний поетичний словник, що має за основу фольклорне джерело), зниженого комедійного стилю (розмовні просторічні слова й форми, діалектизми, okazionalizmi). В основу кожного з цих мовних експресивних стилів покладена єдина загальнонародна літературна мова.

У мовознавчій літературі традиційно експресивні стилі поділяють на *високий, знижений і нейтральний*. Елементи нейтрального стилю є міжстильовими, тобто можуть уживатися в будь-якому функційному стилі практично без обмежень. Елементи високого чи зниженого стилів, як правило, закріплені за певними різновидами мови. «Фактично експресивні стилі, – зазначає С. Єрмоленко, – створюють ґрунт для виникнення колоритно-стилістичних різновидів української мови, що урізноманітнюють, деталізують функціональні стилі сучасної української мови» [Єрмоленко С. Стилістика сучасної української літературної мови в контексті слов'янських стилістик. *Мовознавство*. 1998. № 2–3. С. 30]. Тому, на думку В. Русанівського, важливо простежити співвідношення експресивних та функційних стилів. «Говорячи про будь-який функціональний стиль сучасної літературної мови чи то з погляду його формування, чи виявлення сучасних тенденцій розвитку, – зауважує вчений, – ми не можемо обминути проблеми співвідношення в кожному з них елементів високого (урочистого), середнього (нейтрального) і зниженого, розрахованого на збудження негативних емоцій» [Русанівський В. Співвідношення функціональних і експресивних стилів мови. *Слово і труд*. Київ, 1976. С. 81].

Кожен із функційних та експресивних стилів реалізується у двох формах – усній і писемній, що залежать від форми спілкування – безпосередньо чи у писемних документах. Для різних стилів різною мірою характерна та чи інша форма спілкування. В усіх стилях функціонують обидві форми (і усна, і писемна), проте в одних стилях (науковому, офіційно-діловому, публіцистичному, художньому, конфесійному та епістолярному) переважає писемна форма, а в інших (розмовному і ораторському) – усна. Писемні стилі сформувалися на книжній основі, тому їх називають *книжними*, на противагу розмовному і ораторському стилям, які належать до усних.

Отже, *експресивний стиль* має викликати в людини певні почуття; *функційний стиль* виробляється у певній сфері життя і діяльності суспільства та служить задоволенню потреб побутового спілкування, розвитку мистецтва слова, науки, правових відносин, виробництва. Історія літературної мови засвідчує постійну взаємодію експресивних і функційних стилів. У межах функційних стилів може формуватися будь-який експресивний.

Важливо відзначити, що однією з тенденцій розвитку, збагачення функційних стилів є активний процес стильової інтеграції, який відображає проникнення елементів одного стилю в інший, вироблення спільного міжстильового фонду лексики, фразеологізмів та ін.

Стилі літературної мови не становлять замкнутої системи. «Історія літературної мови, – зазначає В. Русанівський, – засвідчує постійну взаємодію зазначених стилів» [Русанівський В. Співвідношення функціональних і експресивних стилів мови. *Слово і труд*. Київ, 1976. С. 76]. Ця взаємодія виявляється у взаємопроникненні елементів одного стилю у мовну тканину іншого. Навіть найбільш специфічні засоби певного стилю можуть використовуватися в іншому стилі. Між стилями не існує непроникних меж. Перебуваючи в тісній взаємодії, стилі можуть частково змішуватися і проникати один в одного, особливо виразно цей процес виявляється в індивідуальному вжитку.

Питання про взаємодію стилів, взаємопроникнення елементів одного стилю в інший порушували у своїх працях В. Виноградов, І. Білодід, І. Гальперін, Г. Степанов, В. Ващенко, Р. Будагов, І. Чередниченко, М. Жовтобрюх. Взаємовплив і взаємопроникнення стилів – визначальна особливість стилістичної системи мови і в наш час. В україністиці ці питання представлені у науковому доробку таких дослідників, як А. Коваль, І. Іжакевич, Д. Баранник, О. Пономарів, М. Пилинський, В. Русанівський, М. Пентилюк, Н. Непійвода, С. Єрмоленко, Н. Ботвина, Н. Озерова, Л. Ставицька. Розглядають питання взаємодії стилів автори колективних монографій: «Мова і час. Розвиток функціональних стилів сучасної української літературної мови» (К., 1977), «Взаємодія усних і писемних стилів мови» (К., 1982), «Жанри і стилі в історії української літературної мови» (К., 1989), «Взаємодія художнього і публіцистичного стилів української мови» (К., 1990). Взаємодія стилів виявляється лише в текстах, а не на рівні окремих одиниць мовної системи, «оскільки тільки в тексті реалізуються всі потенційні можливості мови як системи» [Непійвода Н. Мова української науково-технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект). Київ, 1997. С. 76].

Будь-якому стилю мови властиві як загальномовні, міжстильові елементи (вони переважають), так і специфічні мовні елементи з однаковим стилістичним забарвленням, з єдиними нормами слововживання. Для кожного функційного стилю існує своя система норм, які в реальному мовленні можуть замінюватися елементами, характерні для іншого функційного стилю.

Найбільш обмеженим щодо проникнення мовних засобів інших функційно-стильових різновидів мови є передусім офіційно-діловий стиль, потенційний лексикон якого «лімітований». У художньому, публіцистичному, розмовному стилях стильові межі більш відкриті, тому «чужі» вкраплення, адаптуючись до нових умов, помітно збільшують обсяг словникового запасу цих стилів.

Паралельно з процесом міжстильової інтеграції у сучасній літературній мові постійно виявляються тенденції внутрішньостильової диференціації, виділення і розподілення жанрів мовлення в межах кожного функційного стилю.

Розрізняють такі *різновиди мовлення*: *урочистий* (передає велич подій, викликає до них глибокі позитивні почуття; це мовлення про важливі події в житті країни, героїчні чи видатні подвиги, про присвоєння видатним особам державної нагороди, почесного звання і т. ін.); *офіційний* (мовлення стримане, ділове, притаманне писемній формі офіційно-ділового стилю); *фамільярний* (здебільшого виявляється у розмовно-побутовому стилі, стилі художньої літератури; висловлення розв'язні, безцеремонні, по-панібратському); *інтимно-ласкавий* (трапляється в розмовно-побутовому і художньому стилях; широке вживання емоційно забарвленої лексики, речень нескладної будови; використовують доброзичливу, прихильну інтонацію); *гумористичний* (найчастіше простежується у розмовно-побутовому, художньому мовленні; контрастно-комічне порівняння фактів; вживання слів у значенні, яке не відповідає конкретній ситуації; доброзичлива іронія); *сатиричний* (викликає негативне ставлення до того, про кого йдеться; вживання слів, якими виражають зневагу до потворних вчинків; особливо в'їдливе сатиричне мовлення називають саркастичним).

Індивідуальний стиль (ідіостиль) – система виразових засобів мови окремого письменника, діяча культури чи іншого індивіда, яка вирізняє його мову з-поміж інших мовців. Досі немає єдиної позиції як у визначенні характерних рис ідіостилу, так і у використанні єдиного терміна (ідіостиль, ідіолект, індивідуальний стиль, стильова манера).

Поняття ідіостилю та ідіолекту дослідники визначають по-різному. В широкому розумінні ідіостиль – це сукупність глибинних механізмів створення текстового простору певним автором, які відрізняють його від інших. У більш вузькому значенні ідіостиль пов'язують із системою мовностилістичних засобів, характерних для творчої манери мовної особистості автора (В. Виноградов, Р. Якобсон, Ю. Тинянов, М. Бахтін, В. Жирмунський, Ю. Караулов, А. Жовківський, В. Григор'єв та ін.).

Більшість українських дослідників стиль автора визначає як сукупність ідейно-художніх особливостей творчості конкретного письменника, що повторюються в його творах, основні ідеї, які визначають світогляд письменника і зміст його творів, коло сюжетів і характерів, які він зазвичай зображує, типові для нього засоби художньої виразності. Індивідуальність авторського стилю виявляється у специфічних авторських стилістичних прийомах і характеризується наявністю певного принципу відбору і комбінації різних мовних засобів та їх трансформацій у запропонованій автором концепції. *Вивчення індивідуальної авторської стилістики* – це дослідження авторського вибору мовних засобів з метою реалізації ідейного задуму. Індивідуальний стиль письменника відображає особливості його художнього мислення упродовж усієї творчості або у конкретний момент чи у межах конкретного твору.

Існує поділ ознак ідіостилю письменника на формальні, пов'язані зі статистичними характеристиками мови твору, та неформальні, які відображають особливості вживання різних засобів виразності мови (фонетичних, лексичних, фразеологічних, граматичних). Інша тенденція розвитку наукової думки виражається в перевазі функційного підходу до цілісної характеристики ідіостилю, основи якого були закладені у працях Л. Виготського.

Отже, поняття ідіостилю пов'язують передусім із певним вибором, відбором мовних засобів (слів) і способами їх комбінування, взаємодії. Ідіостиль можна пов'язувати не лише з вибором слів, але і з частотністю їх уживання.

Окремі науковці пропонують виділяти три рівні (аспекти) стилю художнього тексту, які утворюють ієрархію (зверху вниз): стиль – ідіостиль – мікроідіостиль (Д. Псурцев). Стиль – це узагальнений тип, що співвідноситься із визначальними ознаками текстів художньої літератури, ідіостиль – індивідуальна реалізація цього типу, що співвідноситься з текстами певного автора, тоді як мікроідіостиль – своєрідна реалізація індивідуального, пов'язана з конкретним текстом певного автора.

Ідіостиль в сучасній філології інтерпретують і як вияв рефлексії автора (В. Григор'єв), у зв'язку з чим ідіостиль – сукупність глибинних текстоутворювальних «констант», «домінант» майстра художнього слова. Ідіостиль вивчають і в контексті поняття «мовна особистість» (Р. Якобсон, Ю. Тинянов, М. Бахтін, В. Виноградов, Ю. Караулов та ін.). Так, Х. Дідух пропонує розглядати ідіостиль у контексті художньо-літературного тексту, відзначаючи актуальність комунікативно-стилістичного підходу до його аналізу: характер мовного втілення образу автора як мовної особистості визначають такі чинники: вербально-семантичний, когнітивний, мотиваційно-прагматичний [Дідух Х. І. Ідіостиль як відображення авторської картини світу. *Філологічні науки. Риторика і стилістика*. 2012. URL: http://www.rusnauka.com/15_NNM_2012/Philologia/2_111114.doc.htm 3].

Мова є вирішальним чинником у розкритті творчої індивідуальності письменника. При дослідженні ідіостилю найважливішими є такі властивості мови, як творчий характер, функційна спрямованість, роль у відображенні авторського бачення світу. Художній текст несе на собі відбиток авторських уявлень, концепцій, досвіду, ціннісних орієнтирів та особистісних ознак, які є генетично, культурно та соціально детермінованими. Це орієнтує дослідників індивідуального стилю автора на аналіз як екстралінгвістичних чинників породження та сприйняття художнього твору, так і культурологічних.

Вище викладене дозволяє визначити ідіостиль як систему змістових і формальних лінгвістичних характеристик, властивих творам одного автора, який унікально втілює у своїх працях авторський спосіб мовного вираження.

Літературна мова є нормативним, поліфункційним, загальнонародним варіантом національної мови, на відміну від просторіччя та діалектів, які є некодифікованими, монофункційними та територіально обмеженими. Унормованість – визначальна ознака літературного мовлення. Як до загальної категорії, до мовної норми уналежнюють норми орфоепічні, орфографічні, пунктуаційні, синтаксичні, норми слововживання. Їх регламентує практика вживання мови (узус) та міркування

авторитетних мовознавців. Крім загальнолітературних, або структурно-мовних норм, існують ще норми стильові, або функційно-мовленнєві.

Стильові норми – це норми вживання мовних засобів відповідно до їх стилістичного забарвлення та комунікативної функції. Основу стильових норм складають принципи та прийоми мовленнєвої творчості, спрямовані на досягнення доцільності мовлення, потрібного комунікативного ефекту. Загальними критеріями стилістично довершеного мовлення є правильність, точність, виразність. Стильові норми допомагають оптимізувати практичне використання мови в певній комунікативній сфері суспільного життя, регулюючи: а) відбір мовних засобів (чи відповідає мовна одиниця конкретному стилю), б) їх сполучуваність, в) співвідношення та частотність міжстильових і стилістично маркованих елементів.

Порушення стильових норм призводить до появи стилістичних помилок.

ЗАВДАННЯ

Завдання 1. Проаналізуйте нижчеподані визначення функційного стилю. Яке з них ви вважаєте найадекватнішим? Чому? Якщо вас не задовольнило жодне з визначень, запропонуйте власний варіант, обґрунтувавши свій вибір.

«Стиль – це один із диференційних різновидів мови, мовна підсистема зі своєрідним словником, фразеологічними сполученнями, зворотами і конструкціями, що відрізняється від інших різновидів в основному експресивно-оцінними властивостями складових елементів і звичайно пов'язана з певними сферами використання мовлення; те, що ці різновиди, або підсистеми, є диференціальними (тобто мають здатність розрізняти), виявляється особливо яскраво тоді, коли елементи одного стилю контрастують з елементами іншого» (О. Ахманова).

«Стиль – це суспільно усвідомлена і функціонально зумовлена, об'єднана сукупність прийомів уживання, відбору і поєднання засобів мовного спілкування у сфері тієї чи тієї загальнонародної, загальнонаціональної мови, співвідносна з іншими такими самими способами вираження, що слугують для інших цілей, виконують інші функції в мовній суспільній практиці певного народу» (В. Виноградов).

«Функціональний стиль – це своєрідний характер мовлення того або іншого його соціального різновиду, що відповідає певній сфері суспільної діяльності і співвідносний з нею формі свідомості» (М. Кожина).

«Кожний стиль характеризується принципами відбору, комбінації і трансформації мовних засобів, диференційними ознаками (відхиленнями від інших стилів), своїми стильовими і стилістичними нормами. Кожний стиль постійно розвивається і вдосконалюється, підпорядковуючи собі мовні засоби інших стилів (Л. Мацько).

Завдання 2. До якого з експресивних стилів пропонуєте віднести нижчеподаний текст? Аргументуйте свою відповідь. До якого функційного стилю належить цей текст? Як співвідносяться функційні та експресивні стилі? Наведіть приклади, що ілюструють вашу позицію. До якого різновиду мовлення (урочистого, офіційного, фамільярного, інтимно-ласкавого, гумористичного, сатиричного) належить аналізований текст?

У яких мовленнєвих ситуаціях доречно, на вашу думку, послуговуватись висловлюваннями, що належать до визначеного експресивного стилю? Які мовні засоби є стильовою ознакою таких висловлювань?

Уклін Полтаві

Вітання Полтаві з 1100-літтям

Боговибранна, благословенна Полтаво! Уклінно вишановуючи твій ювілей, звіряємося у щирій любові всім обширом і глибинню незрадливого українського серця. Історичні заслуги Полтави як осереддя українського непроминуці. Ми всі виростили з відчуттям того, що Полтава є столицею класичної української літератури. Полтава – животворна, відновна, торжествувальна, неповторна корона рідного краю – правдивим золотом сяє в духовно-інтелектуальному житті нашої країни, живить скарбами рідної землі, гріє душу чарами м'якої вимови, стелиться рушниками мудрих доріг Григорія Сковороди.

Полтава як щира молитва, як материнська пісня, як усміх Наталки і пісня Петра була, є і буде берегинею українського духу, храмом нашої віри і надії.

Полтаво-мати! Що зростила гроно українських муз, шляхетна панно під вінцем любові, премилостива і всепрощена добродійко, хай не згірчить полин незгоди медів твоєї доброти і

людинолюдуства, хай ясніє у віках зоря твоєї краси і мудрості, хай колоситься врожаєм українське поле, нехай вільно плине ріка нашої мови.

Гартуймо наш дух і волю до державного життя в Україні! (Л. Мацько).

Завдання 3. Прочитайте виразно текст. Визначте, до якого стилю він належить. Доберіть заголовок до тексту. З'ясуйте сферу використання та призначення поданого тексту. З'ясуйте функційно-стильове призначення питальних речень, відокремлених членів речення та вставних конструкцій в аналізованому тексті. Як схожі моделі реченнєвих одиниць (синтаксичний паралелізм) допомагають зреалізувати комунікативні інтенції (наміри) автора? Поміркуйте, яку людину можна вважати щасливою? Чому?

Шановна публіко! Ви чули таке слово, як «людина»? А «свобода»?

Якщо ж поєднати ці два поняття, то виникне дуже непроста проблема: людина і свобода. Ось про це ми сьогодні й поговоримо.

Слово «свобода» дуже популярне. Щохвилини можна почути вирази: «права і свободи людини», «я вільна людина» тощо. А чи замислювалися ви коли-небудь, що саме означає ота «свобода», на кого вона поширюється і як її використовувати? Якщо звернутися до релігії, то складається враження, що Бог усіх наділив розумом і волею. Тобто, думай і роби, як хочеш. Але все-таки спочатку думай. І не забувай про десять Божих заповідей. Як же скористалася свободою, скажімо, Єва? Диявол спокусив її саме тим, що вона вільна сама вирішувати, що їй їсти, а що – ні. Але тут теж може бути заперечення: оселившись на землі після вигнання з раю, Адам і Єва та, власне, і їхні нащадки, м'яко кажучи, не часто згадували свого Творця і жили не дуже праведно. І знову це закінчилося катастрофою – всесвітнім потопом. Отже, свобода – поняття дуже відносне.

А ось приклад з нашого життя. Конституція України та багатьох інших держав гарантує захист прав і свобод людини. Але водночас існує Кримінальний кодекс України, де чітко визначено, за які правопорушення караються позбавленням волі. Як бачимо, суспільство регламентує не саму свободу людини, а межі, в яких свобода може і повинна використовуватися.

Франклін Лінкольн колись казав: «Свобода – це поняття дуже відносне, і тільки ти сам можеш вирішити, наскільки ти вільна людина». Відомо, що всі ми істоти – суспільні. Отже, живучи в певному колективі, індивід не може використовувати всю свободу у прямому розумінні цього слова, оскільки він може обмежити права і свободу іншої людини. Якщо я, скажімо, хочу сидіти за партою, яка вже зайнята, то повинна попросити поступитися мені місцем людей, які вже там сидять. Але ж вони – теж вільні люди і сидять там, де хочуть!

Взагалі, людство вже давно дійшло цього висновку. І саме це зумовило появу правил етикету, функція яких – надати якнайбільше зручностей сусіду, інколи навіть і за власний рахунок. А це теж обмеження власної волі. Візьмемо для прикладу народні прислів'я та приказки. Чи звертали ви увагу на те, що чимало з них починається часткою «не»? Скажімо, «Не рий іншому яму, бо сам у неї втрапиш». На кожному кроці на людину чекають обмеження. Обмеження в поведінці, діях, помислах тощо.

Як бачимо, стовідсоткової свободи не існує, її замінюють певні рамки, в які кожен повинен втиснути свою поведінку. В іншому разі суспільство суворо покарає порушника. Суди, процеси, вироки – це і є регламентовані засоби покарання за порушення певних меж. Вони спрямовані на те, щоб жоден індивід не намагався жити так, як він хоче, бо у більшості випадків таке життя заважатиме ближньому. Та, власне, хіба тільки ближньому? А тобі?

Скажімо, викладач тобі домашнє завдання. Твоя воля – виконати його чи ні. Ти не виконав один раз, другий, третій... Що ж виходить? Будучи вільним, почуваючись вільним, ти потроху втрачаєш волю, бо вже стаєш залежним від товариша, в якого треба списати, від безлічі обставин... Ти сам собі зупинив процес навчання, просування вперед. Тебе все більше сковує страх. А хіба жити у страху – це свобода? Ти втрачаєш компетентність, повагу викладача, друзів, батьків, заколисуєш свій інтелект, що, безперечно, негативно позначиться на твоєму майбутньому. Хіба не так? То яка ж це свобода?

Отже, свобода – це узгоджені з громадськістю і самим собою вчинки, норми поведінки, мислення чи світогляду. Хтось живе у в'язниці і вважає себе вільним, а комусь для життя не вистачає всієї планети. Зрозуміло, що свобода для кожного є тим, що він собі уявляє, що і як він сприймає.

Усі ми прагнемо щастя. Хто ж щасливий? Той, хто не дотримується ні Божих, ні громадських законів, чи той, хто живе за всіма законами?(Із виступу старшокласниці).

Завдання для самостійного виконання

Завдання 1. Законспекуйте статтю О. Ніколенко «Стиль та проблеми стильового аналізу. Трактатування стилю в різних науках». Скористайтесь матеріалами вказаної статті під час підготовки відповіді на перше питання.

Завдання 2. Доберіть уривок із тексту будь-якого стилю, який би ілюстрував виразні ознаки індивідуальної авторської манери викладу. Прокоментуйте ці ознаки.

Тема 4. Основні поняття стилістики

Контрольні питання

1. Основні поняття стилістики національної мови: образність, експресивність, конотація, стилістичне значення, колорит, жанр, орнаментика.
2. Текст як категорія лінгвістики.
3. Дискурс як комплексний феномен у мовознавстві.

Література:

- Алексеева О. О. Проблема тексту та актуальні питання його дослідження в сучасному мовознавстві. *Вісник Харк. нац. ун-ту імені В. Н. Каразіна*. Харків, 2012. № 1014. Вип. 65. Серія Філологія. С. 69–73.
- Бехта Т. О. Текст і дискурс у новітніх парадигмах лінгвістичних знань. *Вчені записки ТНУ імені В. Вернадського. Сер. Філологія. Соціальні комунікації*. 2019. Т. 30, № 4. С. 18–22.
- Гуйванюк Н. В. Слово – Речення – Текст : вибр. Праці. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2009. 664с.
- Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен : монографія / за заг. ред. І. С. Шевченко. Харків : Константа. 2005. 356 с.
- Іванова І. Б. Дискурс, текст, стиль: модель лінгвістичного дослідження реклами. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. 2015. Вип. V. С. 33–39.
- Колеснікова І. А. Лінгвокогнітивні та комунікативно-прагматичні параметри професійного дискурсу : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : спец. 10.02.15 – загальне мовознавство. Київ, 2009. 27 с.
- Лисенко О. М. Суміжність понять у дискурсології. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія* : зб. наук. пр. Одеса, 2018. Вип. 32, т. 3. С. 69–71.
- Мамчур Л. І. Основні категорії мовної комунікації. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2017. Вип. 68. С. 115–119.
- Мойсеєнко С. М. Дискурс як комплексний феномен у мовознавстві. *Актуальні проблеми філології та американські студії* : матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. (21–23 квітня 2010 р.) : у 2 т. Київ : Вид-во Європейського ун-ту, 2010. Т. 2. URL: http://www.kamts1.kpi.ua/sites/default/files/files/moiseienko_discourse.pdf
- Мойсеєнко С. М. Основні підходи та методики дослідження дискурсу. *Передовий науково-практичний досвід* : зб. матер. наук.-практ. конф. Миколаїв : НУК, 2009. 184 с.
- Ситченко А. Л. Визначення індивідуального стилю письменника на основі структурування поняття. *Дивослово*. 2002. № 5. С. 48–50.
- Чабаненко В. Основи мовної експресії. Київ : Вища шк., 1984. 167 с.
- Чабаненко В. Стилістика експресивних засобів української мови. Запоріжжя, 2002. 351 с.
- Шабат-Савка С. Т. Дискурс як релевантний спосіб втілення комунікативних інтенцій. *Studia Linguistica (Філологічні студії)*. 2011. Вип. 5. С. 451–457.
- Шевченко І. С. Когнітивно-комунікативна парадигма і аналіз дискурсу. *Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен*. Харків : Константа, 2005. С. 9–20.
- Шевченко І. С. Когнітивно-прагматичні дослідження дискурсу. *Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен* / за заг. ред. І. С. Шевченко. Харків : Константа, 2005. С. 105–117.

Навчальне видання

ШУЛЬЖУК Наталія Василівна

**СТИЛІСТИКА СУЧАСНОЇ
УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ**

навчальний посібник для здобувачів освіти наукових ліцеїв

Технічний редактор *Роман Свинарчук*

Комп'ютерна верстка *Роман Свинарчук*

Формат 30х42/4. Ум. друк. арк. 20,23. Папір офсетний. Друк цифровий.

Гарнітура «TimesNewRoman». Тираж 5 прим.

Оригінал-макет виготовлено у видавництві ТОВ «4Фемлі»

(Свідоцтво субекта видавничої справи ДК № 8216 від 18.11.2024 р.).

Виготовлювач ФОП видавець Свинарчук М.В.

+380 68 68 35 800 • print35800@gmail.com.